

SECTION 5. AGRARIAN AND ENVIRONMENTAL LAW. LAND LAW

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-10>

ENVIRONMENTAL AND CULTURAL RIGHTS AS A NEW DIMENSION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UKRAINE

ЕКОЛОГО-КУЛЬТУРНІ ПРАВА ЯК НОВИЙ ВИМІР СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Petretska N. I.

*PhD in Law, Professor,
Department of Constitutional Law and
Comparative Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Петрецька Н. І.

*кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
права та порівняльного
правознавства
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-5675-7059>*

Yuryk M. A.

*4th-year PhD Student, Department
of Ecology and Environmental
Protection,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine*

Юрик М. А.

*аспірант 4 курсу кафедри екології
та навколишнього середовища
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Mashika P. Y.

*3rd-year PhD Student, Department of
Constitutional Law and Comparative
Jurisprudence,
State Higher Educational Institution
«Uzhhorod National University»,
Uzhhorod, Ukraine*

Машіка П. Ю.

*аспірант 3 курсу кафедри
конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Культурний вимір екологічних прав проявляється там, де доквілля постає не лише як ресурс, а й як носій ідентичності, пам'яті та спадкоємності. Це означає, що екологічні права визнаються

культурними тоді, коли вони спрямовані на захист не лише природного середовища, а й культурної спадщини, традиційних практик та самобутності спільнот. Вперше право людини на сприятливе довкілля як основу добробуту й культурного розвитку було закріплене у Стокгольмській декларації [4] (червень 1972 року). Згодом, у листопаді того ж року, прийнято Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини [2]. Наступним важливим документом стала Декларація Ріо-де-Жанейро (1992) [7], яка підкреслила принципи сталого розвитку, інтегруючи охорону довкілля з культурними та соціальними правами. У 1998 році було ухвалено надзвичайно актуальну й сьогодні Конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) [3], яка прямо наголошує на взаємозв'язку між правом на здорове довкілля та правом на культурний розвиток.

Таким чином, міжнародні документи поступово формували концепцію екологічних прав як культурних, розширюючи їхній зміст і закріплюючи нові аспекти. Подальший розвиток концепції культурних прав відбувся завдяки діяльності Спеціального доповідача у сфері культурних прав, який запропонував більш розгорнуте визначення, визначає їх як права кожної людини – індивідуально та спільно з іншими, а також груп людей – розвивати й виражати свою людську сутність, світогляд і сенс існування через цінності, вірування, переконання, мови, знання, мистецтво, інститути та способи життя. Це визначення, яке використовував перший мандатарій, спирається на наукові дослідження та Зауваження загального порядку № 21 (2009) Комітету з економічних, соціальних і культурних прав щодо права кожного на участь у культурному житті. Культурні права також охоплюють доступ до культурної спадщини та ресурсів, що забезпечують процеси ідентифікації та розвитку [8].

У національному правовому полі України ця проблематика також отримала відображення. Так, В. Зверховська звертає увагу на розмежування понять «культурні цінності» та «пам'ятки культурної спадщини» не збігаються за обсягом відповідно до чинного цивільного законодавства України. «Культурні цінності» охоплюють ширше коло об'єктів, включаючи як пам'ятки культурної спадщини, так і інші об'єкти, що не мають такого статусу [9, с. 137-142].

Ці документи заклали основу для інтеграції екологічних прав у систему культурних прав, що стало орієнтиром для національних правових систем. Україна не залишилася осторонь цього процесу, і в її правовому полі також простежується поступове поєднання екологічних та культурних гарантій.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини.

Важливо простежити, як міжнародні стандарти адаптуються у правовому полі України, зокрема у сфері охорони культурних цінностей та природної спадщини. У цьому контексті постає питання: чи можна розглядати природну спадщину як культурне право?

До культурних прав належать право на доступ до культурних цінностей та охорону культурної спадщини, закріплені у статтях 53–54 Конституції України. Водночас у статті 50 Конституції визначено право на безпечне довкілля та доступ до екологічної інформації, що належать до екологічних прав [10].

Якщо уважно проаналізувати ці положення, стає очевидним, що природна спадщина перебуває на перетині двох блоків прав. Її охорона регулюється Законом «Про охорону навколишнього природного середовища», який гарантує екологічні права громадян, а також Законом «Про охорону культурної спадщини», що забезпечує захист пам'яток, котрі часто інтегрують природний компонент (ландшафти, заповідні території, історичні місцевості).

Теоретичні положення стають зрозумілішими, коли ми звертаємося до конкретних прикладів, що демонструють інтеграцію природної та культурної спадщини. Карпати – природна спадщина і водночас культурний символ, що формує ідентичність регіону. Так само Дніпро – екологічний ресурс і культурний образ, закріплений у літературі, мистецтві та національній пам'яті. Отже, гори Карпати і річка Дніпро є прикладами еколого-культурної спадщини, яка поєднує природну та культурну цінність.

Однак концепція еколого-культурних прав не може залишатися лише теоретичною. Її реалізація потребує практичних інструментів, які забезпечують охорону довкілля та культурної спадщини в реальному часі. У такому ракурсі природна спадщина може бути осмислена як культурне право, адже її охорона забезпечує право народу на власну історію, традиції та культурний простір. Це дозволяє сформулювати нову концепцію – еколого-культурні права, які поєднують охорону культурної ідентичності та природного середовища.

Отже, природна спадщина не є окремим культурним правом у вузькому юридичному сенсі. Проте вона входить у сферу культурно-екологічних прав, які поєднують екологічні та культурні гарантії. Це означає, що коли ми говоримо про захист культурної спадщини, то нерозривно розглядаємо її у двоєдиному контексті – як реалізацію екологічних і культурних прав. Такий підхід відповідає сучасній

концепції сталого розвитку, де охорона довкілля інтегрується з культурними та соціальними правами.

Теоретичні положення щодо еколого-культурних прав набувають особливої ваги тоді, коли ми розглядаємо їхню реалізацію у практичному вимірі. Адже гарантії прав не можуть залишатися лише декларативними – вони потребують інституційних механізмів та сучасних технологій. Саме тому важливим елементом забезпечення еколого-культурних прав виступає система моніторингу довкілля, яка дозволяє поєднати охорону природного середовища із захистом культурної спадщини.

В Україні функціонує державна система екологічного моніторингу, яка у 2024 році була реформована відповідно до сучасних стандартів. У 2024 році уряд затвердив новий порядок її роботи, що замінив застаріле положення 1998 року та визначив сучасну структуру з 8 підсистем моніторингу [11]. Цей досвід реформування системи моніторингу довкілля узгоджується з глобальними тенденціями, де провідні країни світу застосовують супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних і культурних ресурсів. Адже подібні системи діють і на міжнародному рівні – NASA (США) [6], ESA (ЄС) [5], CAST (Китай) [1] – використовуючи супутникові технології та штучний інтелект для захисту природних ресурсів і культурно-екологічної спадщини. Це свідчить про глобальну тенденцію інтеграції екологічних та культурних прав у практику сталого розвитку.

Таким чином, як українська практика, так і міжнародні приклади свідчать про те, що охорона природних ресурсів і культурної спадщини дедалі більше інтегрується у єдину систему. Це підтверджує актуальність концепції еколого-культурних прав.

Виходячи з усього вищеназваного, пропонуємо розуміти під еколого-культурними правами комплекс прав людини і громад, що поєднує охорону природного середовища та культурної спадщини, забезпечуючи право на ідентичність, історичну пам'ять і сталий розвиток.

Література:

1. Chinese Academy of Space Technology (CAST). URL: <https://www.cast.cn> (дата звернення: 21.01.2026).
2. Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. Paris, 16 November 1972. UNESCO. URL: <https://whc.unesco.org/en/convention/> (дата звернення: 31.01.2026).
3. Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-Making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention). Aarhus, 25 June 1998. URL: <https://unece.org/environment-policy/aarhus-convention> (дата звернення: 31.01.2026).

4. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration). Stockholm, 16 June 1972. United Nations Environment Programme URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 01.02.2026).

5. European Space Agency (ESA). URL: <https://www.esa.int> (дата звернення: 21.01.2026).

6. National Aeronautics and Space Administration (NASA). URL: <https://www.nasa.gov> (дата звернення: 21.01.2026).

7. Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 14 June 1992. United Nations Conference on Environment and Development. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_CONF.151_26_Vol.I_Declaration.pdf (дата звернення: 01.02.2026).

8. UN Human Rights Council, Report of the Special Rapporteur in the field of cultural rights, 3 February 2016, A/HRC/31/59. URL: <https://www.refworld.org/docid/56f174dd4.html>

9. Зверховська В. Розмежування понять «культурна спадщина», «культурні цінності», «культурне надбання» та «об'єкт культурної спадщини». *Юридичний вісник*. 2013. № 4. С. 137–142.

10. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

11. Про затвердження Порядку здійснення державного моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2024 р. № 185. Офіційний вісник України. 2024. № 20.